

§ 1. Беларуская мова ў сям’і славянскіх моў і моў народаў свету

1. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль, абгрунтуйце сваё меркаванне, назавіце асноўныя прыметы гэтага стылю.

Усе мовы свету падзяляюцца на асобныя групы. У адну групу ўваходзяць мовы, блізкія граматычным складам, фанетычнай сістэмай, лексікай.

Беларуская мова належыць да індаеўрапейскай сям’і моў, славянскай групы, якая дзеліцца на тры падгрупы: усходнеславянскую, заходнеславянскую, паўднёvasлавянскую. Блізкасць славянскіх моў тлумачыцца тым, што ў пэўны перыяд продкі сучасных славянскіх народаў жылі разам на параўнальна невялікай тэрыторыі і мелі цесныя сувязі, якія ажыццяўляліся з дапамогай мовы.

Сведчаннем роднасці славянскіх моў з’яўляюцца шматлікая лексіка, агульныя рысы ў фанетыцы і граматыцы. Параўнаем:

беларуск.	руск.	балг.	укр.	польск.	чэшск.
дзесяць	десять	десят	десять	dziesięć	deset
хадзіць	ходить	ходя	ходить	chodzić	chodit

Ва ўсіх славянскіх мовах ужываецца большасць аднолькавых галосных і зычных гукаў. Лексіка славянскіх моў уключае значную колькасць аднолькавых слоў. Гэта назвы частак цела чалавека (*рука, нага, галава*), прадметаў побыту (*бочка, вядро*), асоб паводле сваяцкіх адносін (*дзіця, нявестка*), раслін (*дуб, яблык*), атмасферных з’яў (*дождж, снег*), часавых паняццяў (*год, месяц*) і інш.

Кожная са славянскіх моў мае і свае, толькі ёй уласцівыя рысы, якія адрозніваюць яе ад іншых моў. Беларуская мова характарызуецца такімі спецыфічнымі рысамі ў галіне фанетыкі, як яканне (*сястра, вясна*), дзеканне і цеканне (*дзеці, падзяліць*), падаўжэнне зычных (*збожжа, вяселле*), наяўнасць гука [ў], чаргаванне [ў] з [в], [л] (*траўка, жоўты*), прыстаўныя гукі (*ільняны, вусны*), чаргаванні галосных [ро] — [ры], [ло] — [лы] (*дровы — дрывотня, глотка — глытаць*) і інш.

На якой падставе мовы аб'ядноўваюцца ў групы? У якую групу моў уваходзіць беларуская мова?

Назавіце спецыфічныя рысы беларускай мовы, якія адрозніваюць яе ад іншых славянскіх моў.

2. Прачытайце табліцу.

СЛАВЯНСКАЯ ГРУПА МОЎ		
Усходнеславянскія мовы	Заходнеславянскія мовы	Паўднёваславянскія мовы
беларуская руская украінская	польская чэшская славацкая верхнялужыцкая ніжнялужыцкая кашубская палабская (мёртвая)	балгарская сербская харвацкая славенская македонская стараславянская (мёртвая)

Падрыхтуйце вуснае выказванне пра славянскія мовы. Пацвердзіце агульнасць славянскіх моў прыкладамі з папярэдняга тэксту.

3. Прачытайце тэкст. Вызначце яго стыль і тып, назавіце характэрныя для гэтага стылю моўныя сродкі, якія неабходна адэкватна ўзнавіць пры перакладзе.

Вусна перакладзіце тэкст на беларускую мову.

6 августа 1517 года в Праге вышла в свет одна из книг Библии на древнебелорусском языке — «Псалтырь», которую издал Франциск Скорина из Полоцка. Именно эта дата считается днём рождения белорусского книгопечатания.

Библия Франциска Скорины стала первой печатной книгой для восточных славян. Она вышла раньше, чем английский и французский переводы, почти на 50 лет опередила «Апостол», изданный в московской типографии. Это был научный, духовный и образовательный прорыв.

Франциск Скорина оставил потомкам библейские книги, переведённые на язык, близкий к народному. Он всегда учил помнить свой долг перед родиной, подчёркивая, что «обязанность человека трудиться на благо родины, не жалеть всякого труженика и скарбов для... отчизны своей». «Понеже от прирождения звери, ходящие в пустыни, знают ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведают гнезда своя; рыбы, плывающие по морю и в реках, чуют виры своя; пчелы и тым подобная боронят ульёв своих, — тако ж и люди, игде зродилися... к тому месту великую ласку имають», — писал в предисловии к одной из своих книг просветитель.

Книги Франциска Скорины оказали влияние не только на развитие духовной культуры Беларуси, но и стимулировали возникновение книгопечатания в Московском государстве, распространялись в многочисленных рукописных копиях (*По БелТА*).

Слоўнік

древнебелорусский — *старажытнабеларускі*

книгопечатание — *кнігадрукаванне*

опередить — *апярэдзіць*

потомок — *нашчадак*

долг — *абавязак*

стимулировать — *стымуляваць*

распространяться — *распаўсюджвацца*

многочисленный — *шматлікі*

Якая дата лічыцца днём нараджэння беларускага кнігадрукавання?

Якое значэнне для ўсходніх славян меў выхад у свет Бібліі Ф. Скарыны?

Зачытайце словы першадрукара пра адносіны чалавека да радзімы. У чым актуальнасць гэтых слоў сёння? Запішыце гэта выказванне на сучаснай беларускай мове. Праверце правільнасць выканання задання (гл. практ. 171). Падкрэсліце ў тэксце перакладу літары, якія перадаюць фанетычныя асаблівасці беларускай мовы.

Раскажыце пра значнасць дзейнасці Ф. Скарыны для культуры Беларусі і іншых краін.

4. Прачытайце тэкст. Раскажыце пра ролю беларускай мовы ў станаўленні беларускай дзяржаўнасці ў пачатку XX стагоддзя.

Выключна важную ролю адыграла беларуская мова ў станаўленні беларускай дзяржаўнасці ў пачатку XX стагоддзя. Сапраўды, нацыянальнае адраджэнне беларусаў у XIX стагоддзі пачалося менавіта са стварэння новай літаратурна-пісьмовай мовы. Дзякуючы літаратурнай творчасці многіх выдатных дзеячаў беларускай культуры, сярод якіх выключнае месца займаюць постаці Максіма Багдановіча, Янкі Купалы і Якуба Коласа, беларускае пісьмовае слова шырока распаўсюдзілася па ўсёй тэрыторыі Паўночна-Заходняга краю Расійскай імперыі, а сама беларуская мова набыла ўсе прыметы літаратурнай мовы. Гэта было выключна важна. Таму што ў гэтым выпадку спрацавала формула: ёсць^Ф самастойная літаратурная мова — ёсць народ з уласнай адметнай культурай і мовай, які мае права на сваю дзяржаўнасць.

Усім сваім развіццём на працягу XX стагоддзя беларуская мова даказала сваю жыццёвасць і неабходнасць, яна заўсёды была бадай што асноўным фактарам захавання нацыянальнай культуры і падтрымання нацыянальнай свядомасці народа (*Паводле А. Лукашанца*).

Чаму мова з'яўляецца асноўным фактарам захавання нацыянальнай культуры і падтрымання нацыянальнай свядомасці народа?

Выпішыце з тэксту прыклады слоў, якія перадаюць спецыфічныя рысы беларускай мовы (у галіне фанетыкі: аканне, яканне, дзеканне, цеканне, зацвярдзелыя зычныя, гук [ў] і інш.; лексікі; граматыкі).

5. Спішыце выказванні беларускіх дзеячаў пра родную мову, устаўляючы прапушчаныя літары, раскрываючы дужкі і расстаўляючы неабходныя знакі прыпынку.

1. Любіце і шануйце, як св..тыню, родна.. слова з якім вас літасцівы Бог на свет пусці.. (*Ф. Скарына*). 2. Яно добра, а нават і тр..ба ведаць сусе(дс/ц)кую мову але найперш тр..ба ведаць сваю (*Ф. Багушэвіч*). 3. Ніяка.. багацце людзей не бывае дараж..йшым за іх родную мову (*Я. Колас*). 4. Мова — аснова не толькі нац..янальнай культуры але і існавання нац..і існавання этнасу (*В. Быкаў*). 5. Мова — гэта ко(д/т) які адкрывае дзверы ў тую або іншую культурную прастору. А культура — гэта пераемнасць спа(д/ч)чына традыц..я алюзія* (*С. Абламейка*).

6. Прачытайце выказванне А. Разанава. Як вы разумеете сэнс гэтых слоў?

Кожны народ мае хаця б адзін геніяльны твор, і гэты твор — мова.

Складзіце ўласны тэкст-разважанне, даказаўшы (або абвергнуўшы) выказванне аўтара.

7. Прачытайце тэкст.

Мсціслаў цяжка ўявіць без помніка Пятру Мсціслаўцу, друкару, паслядоўніку Францыска Скарыны, папличніку Сымона Буднага і Івана Фёдарова.

Помнікаў у горадзе два. Першы быў устаноўлены ў 1986 годзе. Ён знаходзіцца побач з езуіцкім касцёлам, а за помнікам стаіць будынак былой мужчынскай гімназіі. Па задумцы архітэктара друкар сядзіць на камені, які ў сваю чаргу размяшчаецца на пастаменце* з валуноў. Пётр Мсціславец як быццам задаў пытанне і чакае на яго адказу. Друкар на помніку малады, у манаскім адзенні.

Другі помнік быў адкрыты ў 2001 годзе да Дня беларускага пісьменства і друку. Помнік размяшчаецца на цэнтральнай плошчы Мсціслава. Скульптура беларускага друкара выканана з бронзы і стаіць на мармуровым пастаменце...

Помнікі Пятру Мсціслаўцу — даніна павагі беларускага народа і сусветнай супольнасці да аднаго з першых славянскіх друкароў. Заснаванне і развіццё друкарскай справы, распрацоўка ўнікальнага евангельскага шрыфту, а таксама далучэнне простых людзей да чытання — вось вынік жыцця знакамітага ўраджэнца беларускага горада Мсціслава (*«Славутасці Беларусі»*).

Раскажыце, выкарыстоўваючы інфармацыю з тэксту, пра Пятра Мсціслаўца, яго ролю ў развіцці друкарскай справы.

Разгледзьце помнік Пятру Мсціслаўцу, змешчаны на вокладцы вучэбнага дапаможніка. Дапоўніце (вусна) тэкст апісаннем помніка.

КАНТРОЛЬНЫЯ ПЫТАННІ І ЗАДАННІ

1. Да якой сям'і, групы, падгрупы моў належыць беларуская мова?
2. Якія спецыфічныя рысы адрозніваюць беларускую мову ад іншых славянскіх моў?
3. Прыведзіце прыклады слоў, якія перадаюць спецыфічныя асаблівасці беларускай мовы.